

СТАН І ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ РІЗНИХ ТИПІВ ЕКОЛОГІЧНИХ ПОТРЕБ¹

Мельник Л.Г., Прокопенко О.В.

Під екологічними слід розуміти ті потреби, задоволення яких не чинить екодеструктивного впливу на споживачів, середовище їх існування та життєдіяльності, а також сприяє покращенню стану довкілля. Їх еволюція проходить через чотири основні стадії (рис. 1).

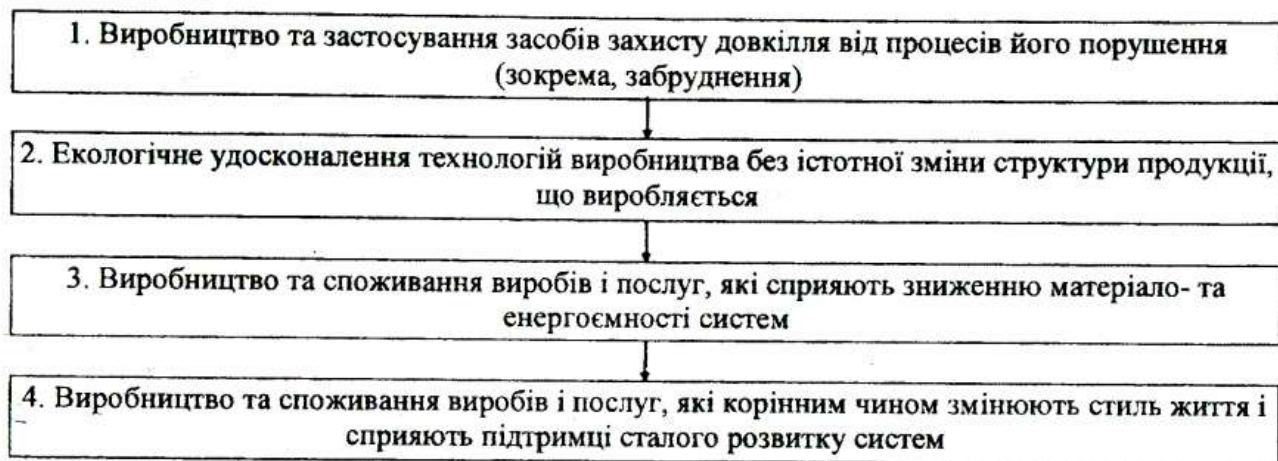

Рисунок 1 – Стадії еволюції екологічних потреб

Екологічні потреби значно відрізняються за мотивами їх виникнення, за змістом екологічних товарів, які їх задовольняють тощо, зокрема залежно від того, чи є вони загальнодержавними (суспільними), товаровиробників чи споживачів.

Потреби першої групи проявляються у виникненні попиту на засоби захисту довкілля від руйнівних, зокрема забруднюючих, процесів. Основне призначення природоохоронних засобів – компенсувати екологічну недосконалість існуючих виробничих технологій і споживчих товарів. Ці потреби є в основному загальнодержавними (суспільними) інтересами і мотивуються необхідністю призупинити процеси високого ступеня забруднення довкілля (в основному внаслідок техногенного та антропогенного впливу), які вже спричинили екологічні катастрофи у ряді регіонів світу (фактичне знищення Аральсько-

¹ Друкується в рамках гранта Президента України за фінансової підтримки Державного фонду фундаментальних досліджень України

го моря, аварія на Чорнобильській АЕС, незвичайно масштабні повені у Західній Європі і Закарпатті тощо), загрожують екологічною катастрофою світових масштабів (глобальне потепління, порушення озонного шару, підвищення рівня Світового Океану і т. д.) і самому існуванню людської цивілізації. Вони є реальними для населення більшості країн світу, однак далеко не всі згодні (чи спроможні) платити за їх задоволення, тобто відсоток таких, що без відповідного стимулювання перейдуть в категорію запитів (потреб, які підкріплені купівельною здатністю споживачів), є незначним. Очевидно, їх слід стимулювати як на рівні окремих держав і їх регіонів, так і на міжнародному рівні, в основному – економічно і законодавчо (в тому числі ставлячи певні екологічні вимоги до кандидатів на вступ до впливових міжнародних організацій чи союзів), а також застосовуючи методи екологічно орієнтованої пропаганди. Ці потреби стимулюють виробництво різного роду очисних споруд, обладнання для знешкодження шкідливих викидів і відходів.

Потреби другої групи проявляються в екологічному удосконаленні технологій виробництва без зміни структури вироблених видів продукції. Основний екологічний попит на цьому етапі акцентується на технологічних системах, що модернізують існуючу виробничо-споживчу базу. Ця група екопотреб є економічними інтересами товаровиробників, які пояснюються зменшенням витрат при екологізації виробництва (наприклад, економія матеріальних і енергетичних ресурсів при застосуванні безвідходних технологій), та інтересами, що стимулюються на державному чи регіональному рівні, коли шляхом заміни “брудних технологій” на “екологічно чисті” зменшуються розміри екологічних штрафів і платежів, витрати на знешкодження та утилізацію відходів, захисні заходи.

Потреби третьої групи полягають в заміні екологічно несприятливих товарів та послуг на більш екологічні еквіваленти в рамках існуючого стиля життя. Основна задача товарів та послуг, що приходять на зміну старим аналогам, - значне підвищення ефективності всіх стадій життєвого циклу кожної одиниці продукції чи послуги. Зокрема, нові матеріали і вироби повинні різко знизити енергоспоживання систем життєзабезпечення людини. На зміну шкідливим матеріалам та виробам (тобто тим, виробництво яких сполучено зі значним впливом на природні системи) повинні прийти інші, виробництво яких є більш екологічним. Ця група потреб є економічними інтересами ви-

робників і споживачів. Їх задовольняють товари, що сприяють економії матеріальних і енергетичних ресурсів, забезпечують зниження ресурсомісткості виробництва. Формування цієї групи потреб може йти прискореними темпами, коли для цього є відповідні, насамперед зовнішні, умови.

До цього також може привести зростання ступеня відкритості національних економік, оскільки його наслідком є загострення конкурентної боротьби, а виграють в ній ті, хто забезпечує більш ефективно задоволення потреб споживачів, продаючи товари, які є більш економічними у споживанні, забезпечують більшу якість життя і т.п. Наприклад, менш енерговитратні електропобутові прилади забезпечують економію коштів їх споживачам, споживання екологічно чистих продуктів харчування зменшує витрати на ліки і сприяє збереженню здоров'я.

Потреби четвертої групи пов'язані з виробництвом та споживанням товарів і послуг, які змінюють стиль життя. Мова йде про збільшення питомої ваги інформаційних товарів та послуг у загальному обсязі споживання та перехід до структури споживання, яка сприяє підтримці сталого розвитку суспільства. Вони об'єднують усі групи інтересів – загальнонаціональні, виробника і споживача. Почали формуватися досить давно, однак тільки в останні десятиріччя в зв'язку з формуванням концепції сталого розвитку і її визнанням їх стали формувати цілеспрямовано.

Так, потреби у природних заповідниках, роботах із збереження різноманіття рослинного і тваринного світу і т.п. почали проявлятися декілька сторіч тому. Але потреби в екологічній освіті, виробках і послугах, які орієнтують економіку на сталий розвиток, стали формуватися лише на останньому етапі суспільного розвитку. І хоча сьогодні набуває сили процес усвідомлення людством своєї єдності з природою, усвідомлення, що без існування природного середовища людина у її сучасному вигляді існувати не зможе, однак швидко потреби даної групи зростатимуть тільки у випадку створення відповідних економічних, правових, суспільних умов, тобто тільки на певному етапі соціально-економічного розвитку, коли в основному будуть задоволені потреби перших трьох груп.

Сучасний стан еколого-соціально-економічного розвитку характеризується зростанням екологічних потреб першої і другої груп, розвитком третьої і початком формування четвертої.